

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: мр Драгана Радовановић
Тема: ГОВОР ВАЉЕВСКЕ ПОДГОРИНЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<ol style="list-style-type: none">
1. Комисију за оцену и одбране докторске дисертације мр Драгана Радовановић <i>Говор Ваљевске Подгорине</i> именовало је Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду на седници одржаној 20. фебруара 2012. године.
2. Састав комисије: др Мато Пижурница, ред. проф. у пензији (ментор), за ужу научну област Српски језик и лингвистика, др Жарко Бошњакловић, ванр. професор за ужу научну област Српски језик и лингвистика (изабран у звање 2009. године) и др Слободан Реметић, ред. проф. за ужу научну област Српски језик и лингвистика, Филозофски факултет у Нишу и редовни члан АНУРС.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<ol style="list-style-type: none">
1. Име, име једног родитеља, презиме: Драгана (Илија) Радовановић
2. Датум рођења, општина, република: 19.06.1973, Сента, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 29.06.2005, Филозофски факултет Нови Сад, <i>Морфолошке особености говора средње Колубаре</i>
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Филологија
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Говор Ваљевске Подгорине
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Рукопис Д. Радовановић <i>Говор Ваљевске Подгорине</i> обухвата 685 страна компјутерског слога и подељен је у следећа поглавља: <i>Апстракт</i> [на српском и превод на енглески]; <i>Садржај</i> ; I. <i>Увод</i> (1-25); II. <i>Гласовни систем</i> (26-279): А. Акцентуација (26-131), Б. Вокализам (132-238), В. Консонантизам (238-279); III. <i>Облици</i> (280-629): А. Именице (280-377), Б. Заменице (378-447), В. Промена придева, придевских заменица и трородних бројева (447-470), Г. Бројеви (471-498), Д. Глаголи (497-565), Ђ. Прилози (566-604), Е. Предлози (604-621), Ж. Везници (621-625), З. Речце (625-628), И. Узвици (628); IV. <i>Закључак</i> (629-647); V. <i>Текстови</i> (648-679); <i>Литература</i> (680-685). У рад је уграђено осам карата (Карта 1: Ваљевска Подгорина, Карта 2: Мрежа испитиваних и контролних пунктова, Карта 3: Судбина јата. Карта 4: Икавизми типа <i>биљег</i> , Карта 5: Промена имена типа <i>Јово</i> , Карта 6: Ареал речи <i>посек</i> , <i>зимнина</i> , Карта 7: Ареал речи <i>текме</i> , <i>наћве</i> , Карта 8. Инстр. јдн. имен. ж. р. <i>и-основа</i>), 6 табела (судбина неакцентованих дужина), више табеларних прегледа и 8 факсимила издања турског дефтера из 16. века.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

I. У в о д има неколико подналова с предвидивим садржајем у радовима ове врсте: (1) *Етничке прилике и типови насеља* (1-5), углавном с ослонцем на антропогеографска истраживања Љубомира Павловића. С Павловићевим подацима комплементарни су они које садрже турски дефтери из 16. века. Историјско-географске, етнографске и демографске информације у функцији предмета истраживања изнесене су јасно, прегледно и сажето. (2) Под поднасловом *Досадашња испитаност говора* (5-7) дата су најпре запажања о говору овог подручја етнографа М. Ђ. Милићевића и Љ. Павловића с краја 19. и почетка 20. века, потом немачког лингвисте Хермана Хирта из 1903, из тридесетих година прошлога века Милоша Московљевића и на крају осамдесетих година истога столећа Слободана Реметића. Тек овај последњи је решио „мистерију“ икавизама (односно тзв. икавизама) у овој зони. Избегла је Д. Радовановић да се у овом прегледу упусти у шира разматрања и тако антиципира оно што тек треба да покажу њена истраживања. (3) Циљ и метод истраживања и мрежа пунктова изложени су у делу насловљеном *О теренском истраживању и обради грађе* (7-20). Циљ је добро постављен а њему су примерени мрежа пунктова, метод прикупљања и обраде теренске грађе. Грађу је снимала у 42 села, као везани говор од око 200 сати, са близу 130 информатора, тематски смишљено усмеравао, али без унапред припремљених класичних упитника, с тежњом да се не ремети спонтаност, односно веродостојност података. Прикупљала је грађу и из додатних 5 контролних пунктова изван Ваљевске Подгорине (према планинској Колубари) желећи да наслуту даље пружање ареала јатовских говора. (4) Уводне напомене закључује *Списак скраћеница са списком информатора* (21-25).

II. Г л а с о в н и с и с т е м садржи три обимна поглавља:

A. *Акцентуација* (26-131) је рашчлањена у поднасловима: Опште напомене 26-30, Однос дугих и кратких слогова 30-106 (Даничићеве неакцентоване дужине 30-93; Последњи отворени слог 30-57, Последњи затворени слог 57-80, Слог који није последњи 80-93; Дужине којих нема код Даничића 93-105; Акцентоване дужине 105-106); Преношење акцента на проклитику 106-131 (Староштокавско преношење 106-116, Новоштокавско преношење 117-131). Прозодија је обрађена темељно, што се види и из самог прегледа садржаја, посебно судбина послеакцентских дужина (наравно само такве могу и бити будући да се ради о новоштокавским говорима). Мислимо да је ова теза у том делу без премца у српској дијалектологији у смислу темељности и документованости. С једнаком озбиљношћу и истрајношћу анализирани су све комбинације с обзиром на врсту акцен(а)та (силазност/узлазност, дужина/краткоћа) и позицију дужине/дужина у односу на место акцента, отвореност односно затвореност слога, број слогова у акцентованој речи, односно број и распоред неакцентованих дужина и сл. Овоме треба додати и то да на крају сваког сегмента Д. Радовановић најпре даје релације са главнином околних говора а иза тога следи у виду табеле приказ стања у односу на темељније испитане западносрбијанске и поједине источнбосанске говоре. Ове табеле, у ствари, замењују угрубо дате сводне лингвистичке карте. Једнако су драгоцене разматрања акценатских преношења, опет с обимном и уверљивом документацијом, савесно распоређеном, увек са зналачким кратким опаскама и завршним судом да се Ваљевска Подгорина „уклапа у дијалекатску слику суседних сродних говора /.../ и углавном потврђује раније налазе западносрбијанског ареала.“

B. *Вокализам* (132-238) је област у којој је истраживач очекивао, и добио, покриће за избор теме: сусрет двају вокалских система, једног стандардног, новоштокавског, петочланог, и другог – шесточланог, са незамењеним јатом (у вредности затвореног е). С друге стране, континуанти јата диференцирају и нејатовски ареал који Д. Радовановић обједињује у говорни тип – ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори. На овим чињеницама заснована је разрада поглавља, метод и интензитет обраде, уз напомену да нису запостављени ни други ‘стандардни’ проблеми у вези са вокалима: Глас јат 134-209; Јатовски говори 135-175, Фонолошко јат у акцентованим словима 138-153, Фонолошко јат у неакцентованим словима 154-158, Секундарно јат 158-160, Екавизми и ијеквизми 160-164, Икавизми шумадијско-војвођанског типа 165-176; Ијекавско-екавски и екавизирани ијекавски говори 177-209, Дуго јат 178-185, Кратко јат 185-198, Фонетски икавизми 198-204, Морфолошки икавизми 204-208, Секундарно јат 208-209; Назал предњег реда 209; Полугласник 210-211; Вокално р 211-215; Хијат 215; Елизија вокала 215-219; Контракција вокала 219-224; Развијање прелазних сонаната в и ј 224-225; Редуција вокала 225-234, Афереза 225-226, Синкопа 226-230, Апокопа 230-234; Хаплоглогија и сродне појаве 234-236; Супституција вокала 236-238). Богата документација, уверљиво веродостојна (извучена из огромног корпуса), пажљиво и зналачки систематизирана (према позицијама у речи и акцентима, уз то и истрајно давана азбучним редом) и др. не оставља никога у недоумици – северни, западни и источни део подгорске области, омеђен Влашићем, Соколским планинама, Медведником и Јаблаником (близу четрдесет села), сачувао је фонолошку индивидуалност јата. На ијекавском терену посебну пажњу заслужује начин бележења (по правилу са *иј* у експоненту) и с тим везаног једнослоговног интерпретирања континуата дугог јата (оголелим се то показује нарочито под дугосилазним акцентом). Тако поступају у новије време и други истраживачи с блиских терена. Биће ово и прилог и подстицај да се разлуче фонетске реалности од традиције, односно мање или више квалфикованог бележења. И остале појаве су једнако помно и стручно обрађене. Занимљива је на пример редуција вокала, са изнијансираним интезитетом у смислу изразитости, подложности

појединих вокала и регионалног простирања, као и распрострањена девокализација вокалног *p* у *јетрова*, *свекрова* (паралелно са *јетрва свекрва*).

В. *Консонантизам* (238-279): Сонант *j* 239-242, Сонант *v* 242-246, Сонант *л* 246-247, Сугласник *ф* 248-249, Сугласничка група *хв* 249-250, Сугласник *х* 250-253, Сугласник *ц* 253-255, Сугласник *ђ* 255, Сугласници *с' з'* 255; Консонантске групе 256-271, Иницијалне сугласничке групе 256-260, Промена сугласника у сандхију 259-261, Финалне сугласничке групе 262-263, Медијалне сугласничке групе 263-271, Даљинска асимилиција 271-272, Уметање сугласника 273, Метатеза 273, Замена сугласника 274, Јотовање 275-279. У овом поглављу нема битнијих особености у односу на очекивања, ако се таквим не може сматрати, у свега неколико ијекавских пунктова, регистровање фонема *с' з'*, чије је појављивање лексикализовано, друге везано само за придев *коз'и* и прилог *из'утра*. (Извесно омашком нису забележена села у којима су ови гласови забележени.)

Ш. **О б л и ц и.** А. *Именице мушког рода* (280-326): Једнина 280-288, Вокатив 280-282, Инструментал 282-288; Множина 288-305, Множинско проширење *-ов/-ев-* 288-294, Генитив 294-300, Акузатив 300-302, Датив-инструментал-локатив 302-305, Специфичности појединих именица и група именица 305-326; *Именице средњег рода* (326-347): Једнина 326-333, Вокатив 326-328, Инструментал 328-330, Проширење основе *-ет-* у косим падежима 330-331; Множина 331-339, Генитив 331-333, Дат.-инстр.-лок. 333-334, Множина именица које имају проширење *-ет-* у једини 334-337, Збирне именице 337-338, *Pluralia tantum* 338-339, Спец. појединих именица и група именица 340-347; *Именице женског рода на -а* (348-370): Једнина 348-354, Вокатив 348-349, Датив и локатив 349-354; Множина 354-362, Генитив 354-360, Дат.-инстр.-лок. 360-362, Спец. појединих именица и група именица 362-370; *Именице женског рода на сугласник* (370-377): Једнина 370-373, Инструментал 370-373; Множина 373-377, Генитив 373, Специф. појединих именица и група именица 373-377. Поглавље, које опсегом досеже готово целовит овај сегмент граматичког система, пружа обиље најразноврснијих података, скоро беспрекорно систематизованих и, по правилу, уређених по азбучном реду. Издвајамо само неколико спорадично бележених илустративних архаизама и особенних иновација: осамдесет *годин*, ак. мн. у *гости*, на *Цвети*, инстр. мн. *с волови*, лок. *по петлови*, у *Ђурђевићи*, на *Става*, у *котлина*; у ијекавско-екавским селима инстр. јдн. *зобим*, *мастим*, *смртим* итд. На крају сваког сегмента дају се релације са суседним сродним говорима. У тој функцији је и неколико лингвистичких карата: Промена мушких имена типа *Јово*, Географија речи *посек*, *зимина*, Распоред лексема *текме* и *наћве*, Инстр. јдн. имен. ж. рода *и-основа*. Промашљеним додатним теренским истраживањима вероватно би се комплетирао документација за више лингвистичких карата.

Б. *Заменице* (378-447): Именичке заменице 378-411 (Личне заменице 378-403, Личне заменице 1. и 2. лица и лична зам. за свако лице 378-386, Личне зам. 1, 2. и 3. лица у мн. 387-403, Остале имен. зам. 403-411); Поједине групе придевских заменица 411-447. Посебно бисмо издвојили неколико потврда у јатовској зони у дат. и лок. *мене*, *тебе* са незамењеним јатом у функцији наставка (неочекиван архаизам!).

В. *Промена придева, придевских заменица и трородних бројева* (447-470). Поглавље је такође детаљно разрађено и богато илустровано. Из занимљивијих налаза издвајамо: *врућо*, *лошо*, *љетњо*, *шупљо*, *божијег*, *бравије*, *овчије* (ретко *овче*), спорадично *дојљњег*, *поштенијог*, *лошог*, *мојом*, *врућом*, *лошом*, готово равноправно *малог* и *малога*, *оног* и *онога*, *другом* и *другоме*, *туђем* и *којеме*, комп. *вишљи*, докомпновани суперлативи типа *нај је боље*, *нај сам мришавија*; *двема*, *с обема* и *обема*, *обадвоје*, *четри* итд. Обиље поуздане документације, савесно разврстане и прецизно коментарисане. Сви битни моменти упоређени са стањем у суседним и сродним говорима.

Г. *Бројеви* (471-498). Издваја се спорадични формант *-еро* (*петеро*, *шестеро*), конгруенција *двоја врата*, *шесторе њини деце*, *ишли са двојим колима*, потом паралелно *два пута* и *дваред*, *једаред* и спорадично *једареда* и сл. Углавном очекивани облици, али то постаје чињеница тек када се потврди.

Д. *Глаголи* (497-565). Глаголски облици 498-519: Инфинитив 498-499, Презент 499-508, Имперфекат 508, Аорист 508-511, Футур I 511-513, Футур II 513, Императив 513-515, Потенцијал 515, Глаголски придев трпни 515-518, Глаголски прилог садашњи 518, Глаголски прилог прошли 518, Перфекат 518/519, Плусквамперфекат 519; Напомене о појединим глаголима и групама глагола 520-565, Глаголске врсте I-VIII, Помоћни глаголи 565. Из седамдесетак страна згуснуте аутентичне грађе, опет педантно обрађене, битне чињенице су извучене у закључку, као нпр.: само спорадично бележење инфинитива без завршног *и*, паралелна употреба аорисних наставака *-имо/-смо*, *-ите/-сте*, егзистирање *можем*, *морем* и *могу*, такође утројену през. парадигму глагола *ткати* (*ткем/чем/ткам*), паралелно *дам*, *знам* и *дадем*, *знадем*, према *срести-сретим* (тако и *сретио*), по правилу код глагола на велар долази до алтернације у 3. л. мн. през. *вучу*, *печу*, *сечу*, од гл. *прскати* налази *прићем-прићеш*, али од *искати* – *иштем* итд.

Ђ. *Прилози* (566-604). Поглавље занимљиво, не само са морфолошког аспекта, већ и фонетско-фонолошког (видети групу једносложних прилога са дугоузлазним акцентом, наведену као илустрацију одступања од стандардне дистрибуције српских акцената), а не мање и као инспирацију за нека накнадна синтаксичка истраживања. Интересантна је лексичка појединост прилог *ђа* у значењу сад.

Е. *Предлози* (604-621) су коректно систематизовани и наведени у контексту, у форми падежних конструкција; тиме је грађа „приређени“ за синтаксичке осврте. *Везници* (621-625), *Речице* (625-628) и *Узвици*

(628) обрађени су углавном као упадљиви регионализми, односно дијалектизми (уп. нпр. везник *вољ* и *дабоме, јабоме, ваљад, ево, ето, ено, јок, јашта, еда, ја*).

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији: У нас досад није била пракса да се у коначнијој форми публикују делови истраживања која су део докторске тезе. Међутим, Д. Радовановић је у међувремену објавила више прилога, делом синтетичке природе, у којима је користила податке из до тада прикупљене грађе за припрему тезе. Илустрације ради навела је: *Морфолошке особености говора средње Колубаре*, Српски дијалектолошки зборник, LIII, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд, 2006, стр. 1-186. *Наставак -и у генитиву множине именица у шумадијско-војвођанском дијалекту*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLIX/2, Нови Сад, Матица српска, 2006, стр. 289-304. *Вокалски систем говора Средње Колубаре*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, L, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 733-745. *Преношење акцената на проклитику у говору Ваљевске Колубаре*, Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова II, 2007, стр. 147-168. [у коауторству са Ж. Бошњаковићем], *Репартиција наставака у инструменталу једнине именица женског рода на нулту морфему у српским дијалектима*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LI, св. 1-2, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 157-175. *Треће лице множине презента у говорима шумадијско-војвођанског говорног типа*. - Српски језик, 14/1-2, година XIV, Београд, 2009, стр. 503-531. [у коауторству са Ж. Бошњаковићем] *Степен испитаности народних говора на подручју шумадијско-војвођанског дијалекта*. – Јужнословенски филолог, LXV, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд, 2009, стр. 229-265. *Сугласнички систем говора Ваљевске Колубаре*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LII/2, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 57-79. *Ијекавица у Потајнику Ивана Негришорца*. – Дијалекат – дијалекатска књижевност. Зборник радова са Научног скупа одржаног у Лесковцу 25. и 26. септембра 2008. године. Лесковачки културни центар, Лесковац, 2009, стр. 130-140. *Фонетске особине говора источне Шумадије* Жарка Бошњаковића, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 2008, LV, 1-322. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LII/2, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 233-240. *Дијалекатски текстови из Ваљевске Колубаре*, Зборник радова Филозофског факултета. Посебно издање посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу, Косовска Митровица, 2010, стр. 423–451 [у коаут. са Ж. Бошњаковићем] *Синтетички поглед на творбу аориста и ареал наставака у штокавском наречју*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1, 2011, Матица српска, Нови Сад, стр. 181–205. *Говор Ужичке Црне горе* Славољуба З. Марковића. Српски дијалектолошки зборник LVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2011, стр. 337–672; Српски језик, Београд, 2012 – приказ у штампи.

<p>VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА</p> <p>На самом почетку <i>Закључка</i> Д. Радовановић је констатовала: „Увидом у материјал, пописом и анализом основних дијалекатских црта, утврђено је да је подручје Ваљевске Подгорине углавном компактно.“ Да би то уверљиво представила, иза тога следи попис више десетина релевантних фонолошких и морфолошких црта којима се, с једне стране, под насловом <i>Заједничке особине</i>, компактност потврђује, да би након тога, под насловом <i>Диференцијалне особине</i>, навела релативно скроман списак одлика које овај простор диференцирају. Избор црта, из обају регистара, промишљено је учињен. Иза тога следе четири табеле на којима се приказује судбина неакцентованог квантитета у релацијама са суседним и сродним говорима, потом једна с приказом важнијих појединости у вези са судбином јата и, на крају, обимна табела (на више страна) на којој су представљена морфолошка обележја испитиваног говора у релацијама са напред сучељаваним. У трима завршним тачкама извлачи најважније, и закључује да говор Ваљевске Подгорине „обједињују битна новоштокавска обележја“, која га чине саставним делом шумадијско-војвођанског дијалекта. „Међутим, дели га, управо на структурарном нивоу једно битно обележје – инвентар а тиме и структура инхерентног вокалског система. Зону јасно диференцира судбина јата. Од пунктова обухваћених истраживањима више од тридесет је без икакве сумње јатовских...“ Тиме је ранијем истраживањима наговештени правац простирања говора са незамењеним јатом потврђен, једним немалим делом сада и омеђен.</p>
<p>VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА</p> <p>НАПОМЕНА: Обављена теренска истраживања, на широком терену и у великом броју пунктова (у условима релативно слабих унутрашњих комуникација), прикупљена обимна грађа (око 200 сати везаног говора), потом обрада и приказ налаза, сигурност квалификовања појава и способност да се издвоји најважније из обиља података – даје нам за право да искажемо <i>изузетно позитивну оцену обављеног посла.</i></p>
<p>IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:</p> <p>Дисертација је урађена у складу са образложењем поднетим приликом пријаве теме, има све битне елементе које треба да садржи научни прилог ове врсте, односно овога ранга. Тиче се то целине обављеног посла: од начина и обима теренских истраживања, обраде грађе, њене презентације и показане способности да се извуче оно што се у истраживањима ове врсте сматра важним.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме:</i> ДА 2. <i>Да ли дисертација садржи све битне елементе:</i> ДА 3. <i>По чему је дисертација оригиналан допринос науци:</i> Описан је говор подручја које досад није било обухваћено темељнијим истраживањима, али је било наговештаја да може бити врло важан с обзиром на открића у завршним деценијама прошлога века (у питању су говори са незамењеним јатом). Овим трудом ти наговештаји су потврђени. Начин на који су истраживања обављена и презентована тиме је још важнији. 4. <i>Недостаји дисертације и њихов утицај на резултат истраживања:</i> Теза нема упадљивих и битних слабости, врлине далеко надмашују понеки недостатак. На пример, већ садржано у Уводу (посебно када би се у понеком детаљу „разрадило“) могло се, мислимо, искористити приликом образложења понеке језичких појединости.
<p>X ПРЕДЛОГ:</p> <p>На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:</p> <p>- <i>Да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана.</i></p> <p>-</p>

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Нови Сад - Београд

15. март 2012. г.

1. _____
(проф. др Мато Пижурца)2. _____
(проф. др Жарко Бошњаковић)3. _____
(акад. Слободан Реметић)